

Łukasz Węgrzynowski*

Zasady rozliczeń stron w razie nieważności umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne. Glosa do wyroku TSUE z 16 marca 2023 r., C-6/22

[Rules of Settlement of the Parties in Case of Invalidity of a Contract Containing Unfair Terms. Gloss to the judgment of the CJEU of March 16, 2023, C-6/22]

Abstract

The judgment under review raises a number of important issues related to the interpretation of Directive 93/13. The Court discusses the admissibility of excluding the invalidity of a contract and replacing an unfair term by a provision of law, as well as the rules of settling accounts between the parties in the event of the invalidity of a contract containing an unfair term. The latter, in particular, is of great practical importance, and the Court's response also needs to be discussed in more detail in the context of the regulation of Polish law.

Keywords: unfair contract terms, invalidity of a contract, consumer, credit agreement, undue consideration, Directive 93/13.

Głosowane orzeczenie zasługuje na uwagę z wielu względów. Porusza szereg istotnych zagadnień związanych z wykładnią dyrektywy Rady Wspólnot Europejskich 93/13 z 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich¹. Ta dyrektywa odgrywa bardzo istotną rolę w odniesieniu do licznych sporów konsumenckich w Polsce, w tym sporów dotyczących umów kredytu frankowego. Wyjaśnienie wątpliwości interpretacyjnych dotyczących dyrektywy 93/13, zwłaszcza przedstawionych przez polski sąd, ma zatem trudne do przecenienia znaczenie dla praktyki orzeczniczej w Polsce. Jednocześnie trzeba wskazać, że orzeczenie dobrze pokazuje trudności związane ze stosowaniem przepisów dyrektywy 93/13 na poziomie krajowym, w szczególność w kontekście założonej współpracy między Trybunałem Sprawiedliwości UE a sądami krajowymi. Pewne zastrzeżenia budzą pytania przedstawione przez sąd krajowy. Wydają się oparte na częściowo błędnych założeniach merytorycznych, a szczególnie istotne pytanie numer

* Łukasz Węgrzynowski – dr nauk prawnych, adiunkt EWSPA, radca prawny; ORCID 0000-0002-7567-3758.

¹ Dz. Urz. UE L 95, 29.

jeden zostało sformułowane w sposób ogólny i niejasny, przez co odpowiedź Trybunału również pozostawia pewien niedosyt.

W orzeczeniu Trybunał odpowiedział na trzy pytania. Dwa z nich (pytanie drugie i trzecie) dotyczą wyłączenia nieważności umowy i zastąpienia niedozwolonego postanowienia umownego przepisem prawa. Te zagadnienia zostaną omówione w ramach uwag wstępnych. Bardziej szczegółowej analizie poddano odpowiedź Trybunału na pytanie numer jeden, które dotyczy zasad rozliczeń stron w razie nieważności umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne. To zagadnienie ma bardzo duże znaczenie praktyczne, odpowiedź zaś Trybunału również wymaga szerszego omówienia.

Uwagi wstępne

W ramach pytania drugiego Trybunał miał ocenić, czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że sąd krajowy może zbadać z urzędu sytuację majątkową konsumenta, który zażądał nieważności umowy, oraz może sprzeciwić się żądaniu tego konsumenta, jeżeli nieważność umowy może narazić konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje. W odpowiedzi Trybunał przede wszystkim podkreślił, że dla oceny skutków – w odniesieniu do sytuacji konsumenta spowodowanej nieważnością umowy – decydujące znaczenie ma wola wyrażona w tym względzie przez konsumenta (pkt 41). Sąd krajowy powinien poinformować konsumentów w sposób obiektywny i wyczerpujący o skutkach prawnych oraz szczególnie szkodliwych skutkach ekonomicznych, jakie może mieć dla nich nieważność umowy, jednak sąd ten nie może sprzeciwić się zrzeczeniu się przez konsumentów ochrony przyznanej im przez dyrektywę 93/13 (pkt 43). W konsekwencji cel polegający na ochronie konsumenta realizowany przez dyrektywę 93/13 nie może pozwolić sądowi krajowemu na zbadanie z urzędu sytuacji majątkowej konsumenta w celu ustalenia, czy nieważność umowy może narazić konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje (pkt 44).

To zagadnienie łączy się ściśle z jednym ze skutków art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, zgodnie z którym sąd krajowy jest zobowiązany do zaniechania stosowania niedozwolonych postanowień umownych, aby nie wywierały one wiążących dla konsumenta skutków. W konsekwencji – w przypadku stwierdzenia przez sąd krajowy bezskuteczności postanowienia niedozwolonego niedopuszczalne jest sądowe modelowanie treści umowy poprzez zmianę treści lub uzupełnienie postanowienia niedozwolonego². Trybunał podkre-

² Zob. postanowienia TSUE: z 24 października 2019 r. (C-211/17, Dz. Urz. UE z 2020 r., C 45, 8); z 4 lutego 2021 r. (C-321/20, Dz. Urz. UE C 182, 23); z 7 grudnia 2022 r. (C-566/21, Dz. Urz. UE z 2023 r., C 104, 11); wyroki TSUE:

śla, że gdyby sąd krajowy mógł zmieniać treść niedozwolonych postanowień zawartych w umowie, to takie uprawnienie mogłoby zagrazać realizacji długoterminowego celu ustanowionego w art. 7 dyrektywy 93/13. Uprawnienie to przyczyniłoby się do wyeliminowania zniechęcającego skutku wywieranego na przedsiębiorców, ponieważ nadal byliby oni zachęceni do stosowania niedozwolonych postanowień, wiedząc, że nawet gdyby miały być one bezskuteczne, to jednak umowa mogłaby zostać uzupełniona w niezbędnym zakresie przez sąd krajowy, tak aby zagwarantować w ten sposób uwzględnienie interesu przedsiębiorców³. Jednym z wyjątków jest możliwość zastąpienia niedozwolonego postanowienia przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym, jeżeli bezskuteczność tego postanowienia prowadziła do stwierdzenia nieważności umowy w całości, narażając przez to konsumenta na szczególnie niekorzystne, penalizujące go konsekwencje⁴. Trybunał podkreśla, że ten wyjątek jest zgodny z celem art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, ponieważ zapewnia rzeczywistą równowagę między stronami umowy, w tej zaś sytuacji to konsument mógłby zostać narażony na szczególnie niekorzystne konsekwencje, skutkiem czego osiągnięcie skutku odstraszającego wynikającego z nieważności umowy byłoby zagrożone⁵.

Z tej perspektywy widać, że stanowisko Trybunału przedstawione w głosowanym orzeczeniu jest trafne i stanowi kontynuację jego wcześniejszego orzecznictwa. Skoro to konsument decyduje o możliwości zastąpienia niedozwolonego postanowienia w celu uniknięcia nieważności umowy, to nie ma żadnego uzasadnienia dla badania przez sąd sytuacji majątkowej konsumenta. Jakikolwiek ustalenie sądu w tym zakresie nie wpływa na skuteczność decyzji konsumenta i nie dają podstawy dla jej kwestionowania.

Generalnie trzeba zauważyć, że zarówno treść, jak i uzasadnienie pytania prejudycjalnego może sugerować, że sąd krajowy nie do końca rozumie charakter omawianej konstrukcji. Możliwość zastąpienia niedozwolonego postanowienia w celu uniknięcia nieważności umowy ma charakter ochron-

z 3 marca 2020 r. (C-125/18, Dz. Urz. UE C 161, 2); z 25 listopada 2020 r. (C-269/19, Dz. Urz. UE z 2021 r., C 35, 10); z 27 stycznia 2021 r. (C-229/19 i C-289/19, Dz. Urz. UE C 88, 7); z 29 kwietnia 2021 r. (C-19/20, Dz. Urz. UE C 278, 15); z 8 września 2022 r. (C-80/21-C-82/21, Dz. Urz. UE C 408, 15).

³ Zob. wyroki TSUE: z 3 marca 2020 r. (C-125/18, Dz. Urz. UE C 161, 2); z 16 lipca 2020 r. (C-224/19 i C-259/19, Dz. Urz. UE C 297, 15); z 25 listopada 2020 r. (C-269/19, Dz. Urz. UE z 2021, C 35, 10); z 27 stycznia 2021 r. (C-229/19 i C-289/19, Dz. Urz. UE C 88, 7); z 29 kwietnia 2021 r. (C-19/20, Dz. Urz. UE C 278, 15); z 18 listopada 2021 r. (C-212/20, Dz. Urz. UE z 2022 r., C 24, 5); z 8 września 2022 r. (C-80/21-C-82/21, Dz. Urz. UE C 408, 15); z 12 stycznia 2023 r. (C-395/21, Dz. Urz. UE C 71, 10).

⁴ Zob. wyroki TSUE: z 3 października 2019 r. (C-260/18, Dz. Urz. UE C 413, 11); z 3 marca 2020 r. (C-125/18, Dz. Urz. UE C 161, 2); z 25 listopada 2020 r. (C-269/19, Dz. Urz. UE z 2021 r., C 35, 10); z 27 stycznia 2021 r. (C-229/19 i C-289/19, Dz. Urz. UE C 88, 7); z 18 listopada 2021 r. (C-212/20, Dz. Urz. UE 2022, C 24, 5); z 31 marca 2022 r. (C-472/20, Dz. Urz. UE C 207, 3); z 8 września 2022 r. (C-80/21-C-82/21, Dz. Urz. UE C 408, 15); z 12 stycznia 2023 r. (C-395/21, Dz. Urz. UE C 71, 10); postanowienia TSUE: z 24 października 2019 r. (C-11/17, Dz. Urz. UE z 2020 r., C 45, 8); z 4 lutego 2021 r. (C-321/20, Dz. Urz. UE C 182, 23); z 17 listopada 2021 r. (C-655/20, Dz. Urz. UE z 2022 r., C 37, 2).

⁵ Zob. wyroki TSUE: z 7 listopada 2019 r. (C-349/18-C-351/18); z 3 marca 2020 r. (C-125/18, Dz. Urz. UE C 161, 2); z 25 listopada 2020 r. (C-269/19, Dz. Urz. UE z 2021 r., C 35, 10).

ny względem konsumenta. Po pierwsze: ma go chronić przed szczególnie niekorzystnymi konsekwencjami nieważności umowy. Po drugie: ma zapewnić, że szczególnie niekorzystne konsekwencje nieważności umowy nie będą powstrzymywać konsumenta przed wystąpieniem o ochronę z dyrektywy 93/13. Jednocześnie właśnie ochronny (względem konsumenta) charakter możliwości zastąpienia niedozwolonego postanowienia w celu uniknięcia nieważności umowy przesądza, że to konsument jest „dysponentem” możliwości skorzystania z tego rozwiązania⁶. Z tego też względu możliwości zastosowania tej konstrukcji nie należy wiązać z ochroną przedsiębiorcy, który w następstwie bezskuteczności postanowienia niedozwolonego straci prawo do świadczenia wynikającego z umowy⁷. Z tych samych względów omawiana konstrukcja nie może być wykorzystywana przez sąd do ograniczenia możliwości dochodzenia przez konsumenta roszczeń z dyrektywy 93/13.

W ramach pytania trzeciego Trybunał miał ocenić, czy art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 sprzeciwia się temu, aby sąd krajowy mógł zarządzić brakiem wynikającym z usunięcia postanowienia niedozwolonego przez zastosowanie przepisu prawa krajowego niemającego charakteru przepisu dyspozytywnego. Z uzasadnienia pytania prejudycjalnego wynika, że chodziłoby o przepisy, które mogłyby być stosowane jedynie odpowiednio albo w drodze analogii. Trybunał podkreślił, że takie przepisy nie są przepisami dyspozytywnymi w rozumieniu dotychczasowego orzecznictwa Trybunału (pkt 57). Wskazał jednocześnie, że konsekwencje stwierdzenia niedozwolonego charakteru postanowienia umownego nie mają charakteru wyczerpującego, sąd krajowy może zaś podjąć – z pełnym uwzględnieniem prawa krajowego – wszelkie niezbędne środki mające na celu ochronę konsumenta przed szczególnie szkodliwymi konsekwencjami, jakie może spowodować nieważność umowy (pkt 59 i 60).

Trzeba podkreślić, że z uwagi na treść odpowiedzi na pytanie drugie pytanie trzecie nie ma dużego znaczenia praktycznego, gdyż kluczowa jest tu wola konsumenta, który decyduje o możliwości zastąpienia niedozwolonego postanowienia w celu uniknięcia nieważności umowy. Niemniej odpowiedź Trybunału może okazać się przydatna dla praktyki, wyraźnie bowiem przesądza, że postanowienie niedozwolone nie może zostać zastąpione przez przepis zastosowany jedynie odpowiednio albo w drodze analogii. Stanowisko Trybunału należy uznać za trafne.

Jak wskazano, z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 wynika możliwość zastąpienia niedozwolonego postanowienia w celu uniknięcia nieważności umowy, jeżeli bezskuteczność tego postanowienia prowadziłyby do stwierdzenia nieważności umowy w całości, narażając przez to konsumenta na szczególnie niekorzystne, penalizujące go konsekwencje. Niedozwolone postanowienie

⁶ Wyrok TSUE z 3 października 2019 r. (C-260/18, Dz. Urz. UE C 413, 11).

⁷ Wyrok TSUE z 12 stycznia 2023 r. (C-395/21, Dz. Urz. UE C 71, 10).

może być zastąpione przez przepis dyspozytywny, jednak nie każdy przepis dyspozytywny nadaje się do zastosowania w ramach tego mechanizmu. Chodzi o konkretny przepis, który ma zastosowanie do danego typu umowy⁸. Nie mogą to być przepisy o charakterze ogólnym, które nie były przedmiotem szczególnej analizy ustawodawcy w celu określenia równowagi między całością praw i obowiązków stron umowy i które nie korzystają w związku z tym z domniemania braku niedozwolonego charakteru⁹. Jak się wydaje, na stanowisko Trybunału w tym zakresie wpływa art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13. Założenia leżące u podstaw tej regulacji przebiegają się na poziom wykładni art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13. Prawodawca unijny (a za nim Trybunał) darzy zaufaniem szczegółowe przepisy dyspozytywne – przyjmując, że są one oparte na starannym rozważeniu interesu obu stron konkretnej umowy przez ustawodawcę krajowego. Tego kryterium nie spełniają przepisy ogólne. Z oczywistych względów nie spełniają go również przepisy stosowane jedynie odpowiednio albo w drodze analogii. Ustawodawca krajowy nie podjął bowiem decyzji w tym zakresie, decyzja zostaje podjęta przez sąd w warunkach luzu decyzyjnego. Taka sytuacja stwarza zagrożenie dla interesu konsumenta, a tym samym dla realizacji celów dyrektywy 93/13. Trzeba podkreślić, że konsument jest słabszy od przedsiębiorcy zarówno na poziomie relacji kontraktowej, jak i sporu procesowego dotyczącego tej relacji. Z tego względu zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że każda sytuacja, w której sąd ma luz decyzyjny, zostanie wykorzystana przez przedsiębiorcę wbrew interesom konsumenta.

Rozliczenie stron nieważnej umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne

---

W ramach pytania pierwszego sąd krajowy dążył do ustalenia, czy wraz ze stwierdzeniem nieważności umowy przez sąd kończy się ochrona konsumenta z dyrektywy 93/13 – przez co zasad rozliczenia dla konsumenta oraz przedsiębiorcy trzeba poszukiwać w przepisach krajowego prawa zobowiązań, właściwego dla rozliczenia nieważnej umowy. W uzasadnieniu sąd wydaje się przyjmować, że ocena skutków nieważności umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne powinna być przeprowadzana wyłącznie na podstawie przepisów prawa krajowego. Zdaniem sądu wynika to z wyroku TSUE z 7 listopada 2019 r. (C-349/18-C-351/18). Jednocześnie sąd podkreślił,

⁸ Zob. wyroki TSUE: z 8 września 2022 r. (C-80/21 i C-82/21, Dz. Urz. UE C 408, 15); z 12 stycznia 2023 r. (C-395/21, Dz. Urz. UE C 71, 10).

⁹ Zob. wyroki TSUE: z 3 października 2019 r. (C-260/18, Dz. Urz. UE C 413, 11); z 25 listopada 2020 r. (C-269/19, Dz. Urz. UE z 2021 r., C 35, 10); z 18 listopada 2021 r. (C-212/20, Dz. Urz. UE z 2022 r., C 24, 5); z 12 stycznia 2023 r. (C-395/21, Dz. Urz. UE C 71, 10).

że przepisy prawa krajowego dotyczące świadczenia nienależnego dążą do zachowania równości obu stron przez ustalenie strat po obu stronach z pominięciem potrzeby ochrony konsumenta. W konsekwencji – w ocenie sądu – zastosowanie norm prawa krajowego spowoduje, że nie zostanie zastosowany skutek odstrasżający dyrektywy 93/13.

Odpowiedź Trybunału w zasadzie składa się z trzech elementów. Najpierw przypomniał on podstawowe założenia interpretacyjne dotyczące dyrektywy 93/13 (pkt 16), następnie przedstawił dotychczasowe stanowisko TSUE dotyczące nieważności umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne, jak też skutku stwierdzenia tej nieważności (pkt 17–26), w końcowej zaś części odniósł się konkretnie do pytania sądu krajowego (pkt 27–33). Niewątpliwie kluczowa jest ostatnia część odpowiedzi, jednak pewną uwagę warto też zwrócić na pozostałe części.

Jeśli chodzi o przedstawienie podstawowych założeń interpretacyjnych dotyczących dyrektywy 93/13, to Trybunał wskazał, że przy dokonywaniu wykładni przepisu prawa Unii należy uwzględnić nie tylko jego brzmienie, ale także jego kontekst oraz cel aktu prawnego, którego jest on częścią. To z pozoru dość oczywiste stwierdzenie wydaje się źródłem wielu trudności interpretacyjnych i rzutuje na dialog między Trybunałem a sądami krajowymi. Trzeba bowiem zauważyć, że przy stosowaniu przepisów dyrektywy 93/13 Trybunał odwołuje się do treści przepisów dyrektywy, a ponadto do celu dyrektywy i jej poszczególnych przepisów. Oznacza to nie tylko podkreślenie szczególnie rozumianego celu dyrektywy i jej przepisów, ale zarazem odrzucenie innych argumentów, teoretycznie możliwych do uwzględnienia (zwłaszcza) w ramach wykładni funkcjonalnej. Chodzi tu na przykład o interes drugiej strony umowy czy kwestie ogólnogospodarcze. W praktyce oznacza to przede wszystkim kluczowe znaczenie ochrony konsumenta jako czynnika przesądzającego kierunek wykładni Trybunału – co zresztą dostrzegalne jest także w ramach omawianego orzeczenia. Z uwagi na obowiązek dokonania wykładni prounijnej (czyli możliwie pełnego uwzględnienia celów dyrektywy 93/13) powyższy schemat interpretacyjny powinien być stosowany również przez sądy krajowe. Zredukowałoby to rozbieżności między orzecznictwem krajowym a orzecznictwem TSUE.

W dalszej części odpowiedzi na pytanie pierwsze Trybunał przedstawił dotychczasowe stanowisko TSUE dotyczące nieważności umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne, jak też skutku stwierdzenia tej nieważności. Podkreślił, że dyrektywa 93/13 nie określa kryteriów dotyczących możliwości dalszego obowiązywania umowy bez postanowień niedozwolonych, lecz pozostawia ich określenie – zgodnie z prawem Unii – krajowemu porządkowi prawnemu. W szczególności prawu krajowemu podlega ocena, od jakiego momentu wywołuje skutki stwierdzenie nieważności umowy, o ile zapewniona zostanie ochrona zagwarantowana konsumentom przez przepisy

dyrektywy 93/13. Trybunał podkreślił ponadto, że prawo krajowe nie może zmienić zakresu i istoty ochrony zagwarantowanej konsumentom przez dyrektywę 93/13. Jeśli chodzi o bardziej szczegółowe dyrektywy interpretacyjne, to Trybunał wskazał, że ochrona przyznana przez dyrektywę 93/13 nie może być ograniczona jedynie do okresu wykonania umowy, lecz że obowiązuje ona również po wykonaniu tej umowy, stwierdzenie zaś nieważności umowy powinno realizować założenia ochrony przyznanej konsumentowi dyrektywą 93/13 – przez zapewnienie przywrócenia sytuacji prawnej i faktycznej, jaka istniałaby w braku zaistnienia postanowienia niedozwolonego. Niewątpliwie obie dyrektywy szczegółowe wywarły istotny wpływ na kierunek rozstrzygnięcia pytania prejudycjalnego. Wydają się one już stałym punktem odniesienia dla Trybunału w ocenie tej problematyki.

Jak już wskazano, kluczowy jest ostatni fragment tej części orzeczenia, w której Trybunał odpowiedział na pytanie numer jeden (pkt 27–33). Po pierwsze: Trybunał podkreślił, że naruszałyby dyrektywę 93/13 regulacje krajowe, które prowadziłyby do podziału strat wynikających z nieważności umowy w częściach równych pomiędzy stronami umowy. Taka regulacja nie pozwoliłaby na zagwarantowanie przywrócenia sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej konsument znajdowałby się w braku postanowienia niedozwolonego, naruszając w ten sposób cel ochrony konsumentów realizowany przez dyrektywę 93/13. Podział strat mógłby wyeliminować zniechęcający skutek wywierany na przedsiębiorców – przez ograniczenie ich obowiązku zwrotu kwot nie należenie pobranych na podstawie postanowień niedozwolonych. Po drugie: Trybunał wskazał, że dyrektywę 93/13 należy uwzględnić również przy stosowaniu przepisów krajowych dotyczących rozliczeń stron w związku z nieważnością umowy, odmiennego wniosku nie uzasadnia zaś odwołanie się do wyroku TSUE z 7 listopada 2019 r. (C-349/18-C-351/18). Ta kwestia nie mieści się bowiem w zakresie odpowiedzialności pozaumownej, skoro odnosi się do oceny skutków nieważności umowy zawierającej postanowienia niedozwolone.

Obie kwestie omówione przez Trybunał w kluczowym fragmencie orzeczenia (pkt 27–33) zasługują na szczegółową analizę.

Podstawowe zasady rozliczenia stron nieważnej umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne

---

Pierwsza ze wskazanych wyżej kwestii rodzi istotne wątpliwości interpretacyjne. Jak się wydaje, ich źródłem jest błędne sformułowanie pytania prejudycjalnego i jego uzasadnienia przez sąd krajowy. Należy podkreślić, że dyrektywa 93/13 nie reguluje trybu dochodzenia roszczeń wynikających z abuzywności, przesuwając to zagadnienie na poziom prawa krajowego. Za-

stosowanie regulacji krajowych następuje jednak z zastrzeżeniem, że regulacje te – zarówno na płaszczyźnie proceduralnej, jak i materialnoprawnej – powinny realizować założenia wynikające z dyrektywy 93/13, rekonstruowane w orzecznictwie TSUE. Ta formuła znajduje pełne przełożenie na polskie realia. W orzecznictwie sądowym nie budzi wątpliwości, że podstawą prawną dochodzenia zwrotu spełnionych świadczeń, opartych zarówno na niedozwolonych postanowieniach umownych, jak i na nieważnej umowie zawierającej niedozwolone postanowienia umowne, będą przepisy k.c. o świadczeniu nienależnym¹⁰. Pewne wątpliwości pojawiają się dopiero na etapie oceny, która z postaci kondykcji z art. 410 § 2 k.c. wchodzi w grę. Sąd Najwyższy początkowo przyjmował tu pewne podobieństwo przypadku do *condictio causa finita*¹¹, jednak ostatecznie uznał, że trwała bezskuteczność (nieważność) jest równoznaczna ze stanem, w którym czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia w rozumieniu art. 410 § 2 *in fine* k.c. (*condictio sine causa*), oraz z nieważnością czynności prawnej w rozumieniu art. 411 pkt 1 k.c.¹² Kluczowa wydaje się charakterystyka sankcji bezskuteczności abuzywnej, która ma skutek *ex tunc*. W konsekwencji również nieważność umowy z powodu klauzul abuzywnych musi mieć charakter *ex tunc*. Zgodnie ze stanowiskiem SN niedozwolone postanowienie umowne jest od początku, z mocy samego prawa, dotknięte bezskutecznością zawieszoną na korzyść konsumenta, jeżeli zaś konsument nie udzieli świadomej i wolnej zgody na to postanowienie, staje się ono bezwzględnie nieważne (definitywnie bezskuteczne)¹³. Tym samym jedyna zmiana polega na tym, że jedna z postaci wadliwości (bezskuteczność zawieszona) przechodzi w inną postać wadliwości (nieważność bezwzględna). Trudno zatem tu mówić jedynie o odpadnięciu podstawy prawnej świadczenia, czyli *condictio causa finita*, skoro tej podstawy nie ma już od momentu zawarcia umowy zawierającej klauzule abuzywne. Umowa jest najpierw dotknięta bezskutecznością zawieszoną, a więc nie stanowi podstawy świadczenia. Następnie dotknięta nieważnością bezwzględną, a więc dalej nie stanowi

¹⁰ Zob. orzeczenia wskazane w przypisie 15. Kwestia jest bardziej sporna w doktrynie: P. Gieroń, *Jurydyczne skutki pominięcia klauzul abuzywnych (niedozwolonych, nieuczciwych) w warunkach umów o kredyt indeksowany do waluty obcej*, PUG 2019, 3, s. 76; A. Nowacki, *Rozliczenie nienależnych świadczeń w związku z nieważnością umowy kredytu*, PPH 2022, 1, s. 6; T. Nowakowski, *Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu indeksowanego*, PPH 2021, 5, s. 44; G. Tracz, *W sprawie skutków nieważności umów kredytu walutowego*, TPP 2022, 2, s. 170; Ł. Węgrzynowski, *Teoria salda czy teoria dwóch kondykcji? Zasady rozliczeń stron z nieważnej umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, 5, s. 34; K. Wielgus, *Zastosowanie reguły surrogacji (art. 406 k.c.) wobec wypłaconej kwoty pieniężnej tytułem nieważnej umowy kredytu*, PS 2022, 11–12, ss. 144–146.

¹¹ Zob. uchwałę SN z 16 lutego 2021 r. (III CZP 11/20, OSNC 2021, nr 6, poz. 40); wyrok SN z 11 grudnia 2019 r. (V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, nr 2, poz. 20).

¹² Uchwała 7 sędziów SN z 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56); tak również wyrok SN z 20 maja 2022 r. (II CSKP 419/22).

¹³ Uchwała siedmiu sędziów SN z 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56). Stanowisko przyjęte w uchwale poddałem szczegółowej krytyce – zob. Ł. Węgrzynowski, *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego*. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el.

podstawy świadczenia. Jeżeli natomiast konsument złoży oświadczenie, że nie chce korzystać z ochrony wynikającej z dyrektywy 93/13, to umowa staje się ważna i nie ma w ogóle podstaw do stosowania art. 410 k.c.

Stosowanie w ramach omawianego zagadnienia przepisów o świadczeniu nienależnym wiąże się z brakiem w kodeksie cywilnym szczegółowych regulacji dotyczących rozliczenia stron w związku z nieważnością umowy. Spory frankowe pokazały z całą wyrazistością, że nie jest to rozwiązanie optymalne, wiele kwestii nie zostało zaś dopracowanych ani we wcześniejszym orzecznictwie, ani w doktrynie. Jedną z nich było rozstrzygnięcie, czy przepisy o świadczeniu nienależnym należy stosować z uwzględnieniem teorii salda, czy teorii dwóch kondykcji. Teoria salda zakłada automatyczne bilansowanie świadczeń obu stron – tak że odbiorca świadczenia ma zwrócić tylko nadwyżkę wartości otrzymanego świadczenia ponad wartość świadczenia, którą sam otrzymał. Zgodnie natomiast z teorią dwóch kondykcji każdej ze stron przysługuje odrębne i niezależne roszczenie o zwrot świadczenia spełnionego na podstawie nieważnej umowy¹⁴. Kwestia ta budziła poważne wątpliwości w orzecznictwie sądów niższej instancji, jednak Sąd Najwyższy zdecydowanie opowiedział się za teorią dwóch kondykcji¹⁵. Jest to rozwiązanie trafne. Teoria salda – oceniana z szerszej perspektywy – zawiera w sobie potężną dawkę niejasności, która mogłaby doprowadzić do całkowitego rozmontowania zasad dochodzenia roszczeń zarówno z perspektywy kodeksu cywilnego, jak i kodeksu postępowania cywilnego. Wystarczy wskazać, że wytoczenie powództwa rodziłoby skutki materialnoprawne i procesowe również po stronie pozwanego (skoro sąd może uwzględnić roszczenia pozwanego z urzędu, to pozwany faktycznie staje się *quasi*-powodem) – co godziłoby w autonomię pozwanego oraz rodziło trudności w ocenie kwestii wymagalności i przedawnienia jego roszczeń, jak też w ocenie granic procesu cywilnego. Ponadto idea kompleksowego rozliczenia stron staje się kompletnie iluzoryczna, jeśli powód dochodzi tylko części świadczenia nienależnego¹⁶. Z odrzuceniem teorii salda łączy się również wyłączenie możliwości zmniejszenia roszczenia o świadczenie nienależne przysługującego kredytobiorcy na podstawie art. 408 § 3 k.c. czy art. 411 k.c.

Tym samym należy wskazać, że w razie stwierdzenia nieważności umowy kredytu frankowego z powodu niedozwolonych postanowień umownych każdej ze stron przysługuje roszczenie o zwrot świadczenia spełnionego na podstawie nieważnej umowy. Roszczenia stron są odrębne i niezależne względem siebie, ich podstawę prawną stanowi art. 410 § 1 k.c., wysokość zaś określa

¹⁴ Szeroko na ten temat: Ł. Węgrzynowski, *Teoria...*, ss. 33–41.

¹⁵ Tak zwłaszcza: uchwała siedmiu sędziów SN z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21 i uchwała SN z 16 lutego 2021 r. (III CZP 11/20, OSNC 2021, nr 6, poz. 40); podobnie SN w wyrokach: z 3 lutego 2022 r., II CSKP 415/22 i II CSKP 459/22, z 28 kwietnia 2022 r., II CSKP 40/22, z 13 maja 2022 r., II CSKP 708/22, z 19 maja 2022 r., II CSKP 398/22, z 20 maja 2022 r., II CSKP 403/22 i II CSKP 943/22, z 26 maja 2022 r., II CSKP 1024/22, z 18 sierpnia 2022 r., II CSKP 387/22, z 28 września 2022 r., II CSKP 412/22, z 28 października 2022 r., II CSKP 894/22, a także z 8 listopada 2022 r., II CSKP 1153/22.

¹⁶ Zob. szerzej Ł. Węgrzynowski, *Teoria...*, ss. 39–41.

wartość świadczenia spełnionego na podstawie nieważnej umowy, bez możliwości zmniejszenia jego wysokości. W tym miejscu powstaje wątpliwość, jak powyższe założenia łączą się z tą częścią pytania prejudycjalnego, w której sąd wskazuje na „równe straty” między stronami nieważnej umowy. W tym zakresie stanowisko sądu rodzi wątpliwości zarówno merytoryczne, jak i terminologiczne. Skoro każdej ze stron przysługuje samodzielne roszczenie kondykcyjne, którego wysokość zależy od wartości spełnionego świadczenia, to wybitnie niejasne jest ustalenie, na czym miałyby polegać ta „równość strat”. Zastrzeżenia rodzi już samo posłużenie się w tym kontekście terminem „strata”, który łączy się z problematyką odszkodowawczą, a nie ze świadczeniami nienależnymi.

Wadliwe sformułowanie pytania prejudycjalnego niestety przełożyło się na odpowiedź Trybunału, która w tym zakresie również jest co najmniej niejasna. Trybunał przyjął, że „podział strat” wynikających z nieważności umowy w częściach równych pomiędzy stronami podważyłby ochronę przyznaną przez dyrektywę 93/13. Uniemożliwiłby przywrócenie sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej konsument znajdowałby się w braku postanowienia niedozwolonego, oraz osłabiłby skutek odstraszający (pkt 27–30). To stanowisko jest dość oczywiste i odpowiada wcześniejszemu orzecznictwu TSUE. Powstaje jednak pytanie, jak je przełożyć na rozliczenie stron nieważnej umowy na podstawie przepisów kodeksu cywilnego o świadczeniu nienależnym. Tu jednoznacznej odpowiedzi nie ma. Można wskazać przynajmniej dwa warianty interpretacyjne. Zgodnie z pierwszym odrzucenie „równości strat” czy „podziału strat” przy rozliczeniu stron nieważnej umowy zawierającej klauzulę abuzywną oznacza wyłączenie możliwości dochodzenia przez przedsiębiorcę zwrotu świadczenia spełnionego przez tego przedsiębiorcę na podstawie nieważnej umowy. Można przecież argumentować, że właśnie powstanie po stronie przedsiębiorcy roszczenia o zwrot świadczenia nienależnego powoduje ten „podział” czy „równość” strat w ramach rozliczenia stron. Taka wykładnia byłaby jednak trudna do zaakceptowania. Przede wszystkim wyraźnie wykracza poza skutek restytucyjny z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, skoro konsument nie tylko ma możliwość odzyskania swojego świadczenia, ale również ma prawo zatrzymać świadczenie przedsiębiorcy. Jest zatem na wyraźnym plusie, tymczasem skutek restytucyjny zmierza jedynie do przywrócenia jego sytuacji sprzed zawarcia umowy.

Ponadto z orzecznictwa TSUE pośrednio wynika, że dyrektywa 93/13 nie wyłącza dopuszczalności powstania po stronie przedsiębiorcy roszczeń w związku z nieważnością umowy. Trybunał przyjmuje, że art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie stoi na przeszkodzie temu, by sąd krajowy zastąpił niedozwolone postanowienie przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym, jeżeli bezskuteczność tego postanowienia prowadziła do stwierdzenia nieważności umowy w całości, narażając przez to konsumenta na szczególnie

niekorzystne, penalizujące go konsekwencje¹⁷. Trybunał najczęściej wskazuje, że takim szczególnie niekorzystnym skutkiem jest postawienie pozostałej do spłaty kwoty kredytu w stan natychmiastowej wymagalności, co może przekraczać możliwości finansowe konsumenta¹⁸. Ta formuła nie jest całkiem fortunna z perspektywy polskiego prawnika, nie powinno jednak budzić wątpliwości, że chodzi tu właśnie o konieczność zwrotu świadczenia spełnionego przez przedsiębiorcę.

Drugi wariant interpretacyjny wyjaśniający stanowisko Trybunału przedstawione w punktach 27–30 omawianego orzeczenia zakłada przyjęcie, że wyłączone jest obniżenie świadczenia przysługującego konsumentowi w związku z nieważnością umowy. Można argumentować, że obowiązek zwrotu świadczenia spełnionego przez konsumenta to strata z perspektywy przedsiębiorcy, a zatem obniżenie tego świadczenia to sposób na „podział strat”. Jak się wydaje, właśnie ten wariant interpretacyjny jest trafny; tym samym odpowiedź Trybunału należy rozumieć jako odrzucenie możliwości zmniejszenia zwrotnego świadczenia należnego konsumentowi w związku z nieważnością umowy, gdyż osłabiłoby to skutek restytucyjny i efekt odstraszący. W praktyce powinno to skutkować przede wszystkim odrzuceniem możliwości zmniejszenia świadczenia przysługującego konsumentowi na podstawie art. 410 k.c., z uwagi na uzupełniające stosowanie art. 405–409 k.c. Wydaje się też, że powinno to skutkować nieuwzględnieniem innych potencjalnych roszczeń przedsiębiorcy (poza roszczeniem o zwrot świadczenia nienależnego), które pośrednio obniżałyby świadczenie należne konsumentowi. Trzeba jednak zauważyć, że w omawianym zakresie odpowiedź Trybunału jedynie sygnalizuje ten kierunek wykładni, nie wskazując go wprost. To wszystko sprawia, że omawiany fragment orzeczenia TSUE pozostawia niedosyt. Niewątpliwie pojawiła się szansa na doprecyzowanie zasad rozliczenia stron nieważnej umowy z perspektywy dyrektywy 93/13, która to szansa nie została wszakże wykorzystana z uwagi na dość ogólne i niejasne sformułowanie pytania prejudycjalnego, co skutkowało również dość ogólną oceną prawną przedstawioną przez Trybunał.

¹⁷ Zob. wyrok TSUE: z 3 października 2019 r. (C-260/18, Dz. Urz. UE C 413, s. 11); z 3 marca 2020 r. (C-125/18, Dz. Urz. UE C 161, s. 2); z 25 listopada 2020 r. (C-269/19, Dz. Urz. UE z 2021 r., C 35, s. 10); z 27 stycznia 2021 r. (C-229/19 i C-289/19, Dz. Urz. UE C 88, s. 7); z 18 listopada 2021 r. (C-212/20, Dz. Urz. UE z 2022 r., C 24, s. 5); z 31 marca 2022 r. (C-472/20, Dz. Urz. UE C 207, s. 3); z 8 września 2022 r. (C-80/21-C-82/21, Dz. Urz. UE C 408, s. 15); z 12 stycznia 2023 r. (C-395/21, Dz. Urz. UE C 71, s. 10); postanowienia TSUE: z 24 października 2019 r. (C-211/17, Dz. Urz. UE z 2020 r., C 45, s. 8); z 4 lutego 2021 r. (C-321/20, Dz. Urz. UE C 182, s. 23); z 17 listopada 2021 r. (C-655/20, Dz. Urz. UE z 2022, C 37, s. 2).

¹⁸ Zob. wyroki TSUE: z 3 marca 2020 r. (C-125/18, Dz. Urz. UE C 161, s. 2); z 25 listopada 2020 r. (C-269/19, Dz. Urz. UE z 2021, C 35, s. 10).

Zakres zastosowania dyrektywy 93/13 a rozliczenie stron nieważnej umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne

---

Zdecydowanie bardziej pozytywnie należy ocenić fragment odpowiedzi Trybunału na pytanie 1, zawarty w punktach 30 i 31 omawianego orzeczenia. Trybunał wskazał na brak podstaw do przyjęcia, że rozliczenie stron w związku z nieważnością umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne nie wchodzi w zakres odpowiedzialności pozaumownej w rozumieniu przyjętym w wyroku z 7 listopada 2019 r. (C-349/18-C-351/18). Wprawdzie stanowisko Trybunału wymaga pewnego rozwinięcia i odkodowania na poziomie prawa krajowego, niemniej stanowi jednocześnie wyraźną wskazówkę interpretacyjną, mającą duże znaczenie dla polskiej praktyki orzeczniczej.

Ta problematyka ściśle łączy się z zakresem przedmiotowym dyrektywy 93/13. Zgodnie z art. 1 ust. 1 dyrektywy jej celem jest zbliżenie przepisów odnoszących się do niedozwolonych postanowień w umowach zawieranych pomiędzy sprzedawcą lub dostawcą a konsumentem. Ten przepis uzupełnia motyw 10 preambuły do dyrektywy, w którym wskazano, że dyrektywa nie będzie dotyczyła: umów o pracę, umów dotyczących sukcesji praw, umów dotyczących praw z zakresu prawa rodzinnego oraz umów dotyczących tworzenia i organizowania spółek lub porozumień partnerskich. Generalnie można zatem przyjąć, że dyrektywa dotyczy niemal wszystkich umów, ale tylko umów. W praktyce większe znaczenie ma kryterium podmiotowe, zgodnie z którym podmiotem chronionym jest konsument. Tym samym dyrektywa 93/13 dotyczy tylko umów konsumenckich.

Ścisłe powiązanie dyrektywy 93/13 z reżimem umownym zostało potwierdzone w wyroku TSUE z 7 listopada 2019 r. (C-349/18 i C-351/18). Sprawa dotyczyła dopuszczalności zryczałtowanych opłat dodatkowych za przejazd pociągiem bez biletu. Należy podkreślić, że Trybunał udzielił odpowiedzi na pytania dotyczące wykładni dyrektywy 93/13. Zastrzeżenia podniósł jedynie w kwestii pytania nr 5, w którym sąd krajowy wystąpił o wyjaśnienie, czy w razie stwierdzenia niedozwolonego charakteru opłat dodatkowych dyrektywa 93/13 sprzeciwia się zastosowaniu ogólnych przepisów regulujących zasady odpowiedzialności w celu naprawienia szkody poniesionej przez państwowego przewoźnika kolejowego. Trybunał stwierdził, że dyrektywa 93/13 nie zawiera żadnych przepisów dotyczących odpowiedzialności pozaumownej, a tym samym ocena prawna w tym zakresie nie wchodzi w zakres stosowania dyrektywy 93/13 (pkt 72 i 73).

Stanowisko Trybunału stworzyło przynajmniej możliwość obejścia reżimu dyrektywy 93/13, w szczególności złagodzenia skutków prawnych wy-

nikających z art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 tej dyrektywy, przez wystąpienie przez przedsiębiorcę z roszczeniami o charakterze pozaumownym skierowanymi przeciwko konsumentowi. Z perspektywy polskiego prawa podstawą prawną tego typu roszczeń mogłyby być przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu albo regulacje dotyczące rozliczenia posiadacza (w tym posiadacza zależnego) z art. 224–230 k.c. Kwestia ta była szczególnie intensywnie analizowana w odniesieniu do tzw. roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału¹⁹. Od razu trzeba jednak wskazać, że takie rozwiązanie byłoby bardzo kontrowersyjne już na poziomie prawa polskiego. Nie można stawiać znaku równości między stanami faktycznymi mieszczącymi się w zakresie zastosowania wskazanych przepisów a sytuacją, w której strony zawarły nieważną umowę. Po pierwsze: w odniesieniu do rozliczeń stron z nieważnej umowy stosuje się przepisy kodeksu cywilnego o świadczeniu nienależnym. Ewentualne stosowanie innych regulacji musi być poprzedzone wyjaśnieniem ich wzajemnej relacji do przepisów kodeksu cywilnego o świadczeniu nienależnym oraz wykazaniem, że zastosowanie przepisów k.c. o świadczeniu nienależnym nie wyłącza stosowania innych regulacji prawnych. Jak się wydaje, ocena pozytywna w tym zakresie jest wątpliwa, gdyż regulacje o świadczeniu nienależnym mają charakter wyłączny, a ich pominięcie podważałoby sens art. 411 k.c. Dodatkowo pojawia się ryzyko, że jednoczesne stosowanie różnych reżimów prawnych do tego samego stanu faktycznego będzie prowadziło do zacierania się granic między poszczególnymi roszczeniami. Trzeba przecież uwzględnić, że dłużnik ze świadczenia nienależnego może popaść w opóźnienie, a ponadto roszczenie o świadczenie nienależne może podlegać waloryzacji. W konsekwencji jedna ze stron nieważnej umowy mogłaby jednocześnie np. dochodzić odsetek za opóźnienie w zwrocie świadczenia nienależnego i wynagrodzenia za korzystanie z kapitału (czyli za korzystanie z kwoty świadczenia nienależnego), czyli żądać dwukrotnej zapłaty w zasadzie za to samo. Po drugie: należy wskazać, że sytuacja stron w związku z nieważnością umowy to sytuacja szczególna, gdyż do umowy została zastosowana sankcja nieważności bezwzględnej. Tym samym w odniesieniu do wszelkich kwestii prawnych związanych z nieważnością umowy należy uwzględnić charakterystykę i przyczyny zastosowania sankcji nieważności bezwzględnej. Skrajnie niespójne systemowo byłoby za-

¹⁹ Na ten temat: W. Dudziec-Rzeszowska, Wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z kapitału – glosa – I ACa 635/19, MoP 2020, 18, ss. 986–992; K. Spalińska, A. Grajewski, Roszczenie o zapłatę kwot przekraczających zwrot świadczenia spełnionego w wyniku nieważnej umowy kredytowej w świetle uregulowań dyrektywy Rady 93/13/EWG z 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich i orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, „Kwartalnik Prawa Międzynarodowego” 2022, 2, ss. 57–75; I. Stolarski, P. Wajda, Wynagrodzenie z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego – glosa – I ACa 635/19, MoP 2020, 18, ss. 975–985; P. Wajda, Zwrot kosztów z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego w przypadku stwierdzenia nieważności (ex tunc) umowy kredytu (część 1), PUG 2021, 2, ss. 25–34; P. Wajda, Zwrot kosztów z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego w przypadku stwierdzenia nieważności (ex tunc) umowy kredytu (część 2), PUG 2021, 3, ss. 40–48; Ł. Węgrzynowski, Skutek restytucyjny z dyrektywy 93/13/EWG a zasady rozliczeń stron w związku z nieważnością umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne, PPH 2022, 5, ss. 47–55.

stosowanie sankcji nieważności bezwzględnej z powodu świadczenia strony, a następnie uwzględnienie tego świadczenia na podstawie innych regulacji prawnych.

Omawiane zagadnienie rodzi również zastrzeżenie z perspektywy dyrektywy 93/13. W ramach analizy trzeba uwzględnić złożoność relacji między prawem europejskim a prawem krajowym, stwarzającą dyrektywie 93/13 możliwość szerokiego oddziaływania na prawo krajowe. Prawo unijne nie dokonało harmonizacji postępowań mających zastosowanie do oceny potencjalnie abuzywnych postanowień umownych, a zatem postępowania te należą do porządku krajowego państw członkowskich, pod warunkiem jednak, że będą spełniały kryteria wskazane w orzecznictwie TSUE. Sposób oddziaływania orzecznictwa Trybunału na praktykę krajową jest różny w zależności od charakteru zagadnienia – czy jest ono proceduralne, czy materialnoprawne. Jeśli chodzi o zagadnienia proceduralne, obowiązuje tu zasada autonomii proceduralnej państwa członkowskiego. Proceduralne reguły realizacji roszczeń unijnych określa prawo procesowe państwa członkowskiego, jednak regulacja musi być zgodna z zasadą równoważności i skuteczności. Jeśli zaś chodzi o zagadnienia materialnoprawne, tutaj teoretycznie zakres oddziaływania orzecznictwa TSUE jest szerszy (nie ma odpowiednika zasady autonomii proceduralnej), osłabia je wszakże harmonizacyjny charakter ocen prawnych formułowanych przez Trybunał. Stosowanie prawa unijnego w ramach porządku krajowego powinno się opierać na dwóch etapach. W pierwszym etapie to Trybunał dokonuje wykładni kryteriów dotyczących kwestii prawnych związanych ze stosowaniem dyrektywy 93/13. W drugim etapie to sąd krajowy dokonuje skonkretyzowanej kwalifikacji prawnej danej kwestii w oparciu o wskazane kryteria oraz w świetle okoliczności danej sprawy i wszelkich możliwych do zastosowania przepisów prawa krajowego. Zarówno harmonizacyjny charakter ocen prawnych formułowanych przez Trybunał, jak dwuetapowy schemat stosowania prawa unijnego w ramach porządku krajowego w praktyce dają sądowi krajowemu swobodę interpretacyjną, która jednak powinna być realizowana z uwzględnieniem założeń wynikających z wykładni prounijnej. Obowiązkiem sądu krajowego jest możliwie pełna (*as far as possible*) realizacja celów dyrektywy do granic zakazu wykładni *contra legem*, jak też zakazu naruszania ogólnych zasad prawa. Sądy krajowe nie mają zatem dowolności w stosowaniu ocen formułowanych przez Trybunał, gdyż również są związane celami dyrektywy.

W konsekwencji powyższego trzeba zwrócić uwagę na konieczność rozróżnienia między zakresem przedmiotowym dyrektywy 93/13 a zakresem oddziaływania dyrektywy 93/13 na porządek krajowy. Przedstawiony schemat stosowania prawa unijnego daje Trybunałowi szereg instrumentów oddziaływania na porządek krajowy. W odniesieniu do zagadnień proceduralnych tym instrumentem będzie test równoważności i test skuteczności, dający możli-

wość oceny różnych konstrukcji prawa krajowego z perspektywy możliwości realizacji praw wynikających z dyrektywy 93/13; w odniesieniu natomiast do zagadnień materialnoprawnych tym instrumentem będzie wykładnia pronijna, która dotyczy nie tylko przepisów transponowanych do porządku krajowego z poziomu europejskiego, ale również innych przepisów krajowych, o ile pozostają w związku z regulacjami europejskimi.

Skutki stosowania niedozwolonych postanowień umownych regulują art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13²⁰. Należy tu wskazać na: brak związania klauzulą abuzywną, skutek restytucyjny, zakaz zmiany albo uzupełnienia postanowienia niedozwolonego i skutki procesowe. W odniesieniu do rozliczeń stron kluczowe znaczenie ma skutek restytucyjny. W orzecznictwie Trybunału podkreśla się, że niedozwolone postanowienie umowne należy co do zasady uznać za nigdy nieistniejące, wobec czego nie może ono wywierać żadnych skutków względem konsumenta – z konsekwencją odtworzenia sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej konsument znajdowałby się w przypadku braku tego postanowienia²¹. W rezultacie spoczywający na sądzie krajowym obowiązek wyłączenia stosowania niedozwolonego postanowienia nakazującego zapłatę kwoty pociąga za sobą co do zasady odpowiedni skutek restytucyjny w odniesieniu do tej kwoty – czyli zwrotu nienależnie nabytych przez przedsiębiorcę ze szkodą dla konsumenta korzyści wskutek niedozwolonego postanowienia umownego²². Ze skutkiem restytucyjnym łączy się też drugi cel dyrektywy 93/13, ustanowiony w jej art. 7, zmierzający w dłuższej perspektywie do zaprzestania stosowania przez przedsiębiorców niedozwolonych postanowień. W związku z tym samo niestosowanie niedozwolonych postanowień wobec konsumenta wywołuje skutek zniechęcający przedsiębiorców do stosowania takich postanowień.

Jak już wskazano, zgodnie z wykładnią pronijną obowiązkiem sądu krajowego jest możliwie pełna (*as far as possible*) realizacja celów dyrektywy do granic zakazu wykładni *contra legem*, jak też zakazu naruszania ogólnych zasad prawa. Ten obowiązek dotyczy nie tylko przepisów transponowanych do porządku krajowego z poziomu europejskiego, ale również innych przepisów krajowych, o ile pozostają w związku z regulacjami europejskimi. W konsekwencji również skutek restytucyjny w kształcie wynikającym z art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 wiąże nie tylko przy stosowaniu przepisów k.c. dotyczących klauzul abuzywnych, ale również przy stosowaniu innych przepisów prawa polskiego, o ile łączą się z problematyką uregulowaną w dy-

²⁰ Szeroko na ten temat: K. Spalińska, A. Grajewski, *Roszczenie...*, ss. 57–75; Ł. Węgrzynowski, *Skutek...*, ss. 47–55.

²¹ Zob. wyroki TSUE: z 16 lipca 2020 r. (C-224/19 i C-259/19, Dz. Urz. UE C 297, 15); z 31 marca 2022 r. (C-472/20, Dz. Urz. UE C 207, 3).

²² Zob. wyroki TSUE: z 16 lipca 2020 r. (C-224/19 i C-259/19, Dz. Urz. UE C 297, 15), z 2 września 2021 r. (C-932/19, Dz. Urz. UE C 431, 25), z 31 marca 2022 r. (C-472/20, Dz. Urz. UE C 207, 3) i z 30 czerwca 2022 r. (C-170/21, Dz. Urz. UE C 318, 12).

rektywie 93/13. Takimi przepisami będą właśnie przepisy dotyczące rozliczeń stron w związku z nieważnością umowy, jeżeli nieważność umowy wynika z niedozwolonego charakteru zawartych w niej postanowień. Taka przyczyna nieważności przesądza bowiem, że nieważność umowy ma związek z dyrektywą 93/13 – tym samym pozostają tu aktualne cele wynikające z art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy. W konsekwencji również przy wykładni art. 410, 405 czy 230 k.c. należy uwzględnić skutek restytucyjny i efekt odstraszający z art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy.

Jak się wydaje, właśnie ten skutek prawny miał na myśli Trybunał w punkcie 32 omawianego orzeczenia – stwierdzając, że spór nie wchodzi w zakres odpowiedzialności pozaumownej, ponieważ dotyczy skutków nieważności umowy zawierającej postanowienia niedozwolone. Tego stanowiska nie należy rozumieć jako nakazu przyjęcia, że przepisy o świadczeniu nienależnym stanowią fragment problematyki odpowiedzialności umownej. Wydaje się, że tego rodzaju ocena prawna nie mieści się w celach oddziaływania prawa europejskiego na prawo krajowe. Trybunałowi chodziło jedynie o wskazanie, że jeżeli nieważność umowy wynika z niedozwolonego charakteru jej postanowień, to przepisy i cele dyrektywy 93/13 pozostają wiążące przy wykładni przepisów krajowych dotyczących tej postaci nieważności umowy, gdyż nie mieszczą się w wyłączeniu z art. 1 ust. 1 dyrektywy 93/13.

Warto zaznaczyć, że Trybunał potwierdził stanowisko przedstawione już w pkt 88 wyroku z 29 kwietnia 2021 r.²³ Stwierdził bowiem, że choć szczegółowe uregulowanie skutków stwierdzenia nieważności umowy należy wyłącznie do prawa krajowego, to jednak musi tu być zapewniona ochrona gwarantowana konsumentom przez przepisy dyrektywy 93/13.

Abstrakt

Głosowany wyrok porusza szereg istotnych zagadnień związanych z wykładnią dyrektywy 93/13. Trybunał omawia dopuszczalność wyłączenia nieważności umowy i zastąpienia niedozwolonego postanowienia umownego przepisem prawa jak też zasady rozliczeń stron w razie nieważności umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne. Zwłaszcza to ostatnie ma bardzo duże znaczenie praktyczne, odpowiedź Trybunału również wymaga zaś szerszego omówienia w kontekście regulacji polskiego prawa.

Słowa kluczowe: niedozwolone postanowienia umowne, nieważność umowy, konsument, umowa kredytu, świadczenie nienależne, dyrektywa 93/13.

²³ C-19/20, Dz. Urz. UE C 278, s. 15.

BIBLIOGRAFIA

Dudziec-Rzeszowska W., Wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z kapitału – glosa – I ACa 635/19, „Monitor Prawniczy” 2020, 18.

Gieroń P., Jurydyczne skutki pominięcia klauzul abuzywnych (niedozwolonych, nieuczciwych) w warunkach umów o kredyt indeksowany do waluty obcej, PUG 2019, 3.

Nowacki A., Rozliczenie nienależnych świadczeń w związku z nieważnością umowy kredytu, PPH 2022, 1.

Nowakowski T., Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu indeksowanego, PPH 2021, 5.

Spalińska K., Grajewski A., Roszczenie o zapłatę kwot przekraczających zwrot świadczenia spełnionego w wyniku nieważnej umowy kredytowej w świetle uregulowań dyrektywy Rady 93/13/EWG z 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumentskich i orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, „Kwartalnik Prawa Międzynarodowego” 2022, 2.

Stolarski I., Wajda P., Wynagrodzenie z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego – glosa – I ACa 635/19, „Monitor Prawniczy” 2020, 18.

Tracz G., W sprawie skutków nieważności umów kredytu walutowego, TPP 2022, 2.

Wajda P., Zwrot kosztów z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego w przypadku stwierdzenia nieważności (ex tunc) umowy kredytu (cz. 1), PUG 2021, 2.

Wajda P., Zwrot kosztów z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego w przypadku stwierdzenia nieważności (ex tunc) umowy kredytu (cz. 2), PUG 2021, 3.

Węgrzynowski Ł., Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el.

Węgrzynowski Ł., Teoria salda czy teoria dwóch kondykcji? Zasady rozliczeń stron z nieważnej umowy kredytu frankowego, PPH 2021, 5.

Węgrzynowski Ł., Skutek restytucyjny z dyrektywy 93/13/EWG a zasady rozliczeń stron w związku z nieważnością umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne, PPH 2022, 5.

Wielgus K., Zastosowanie reguły surogacji (art. 406 k.c.) wobec wypłaconej kwoty pieniężnej tytułem nieważnej umowy kredytu, „Przeгляд Sądowy” 2022, 11–12.